

Epistemologija pedagogije: dileme, pitanja, moguća rješenja

Josip Milat
Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu
Odsjek za pedagogiju

Sažetak

U radu se polazi od tvrdnje da su epistemološke karakteristike temeljne odrednice znanstvenog digniteta znanosti. Na osnovi kritičke analize epistemoloških karakteristika pedagogije upozorava se na upitnost njezina znanstvenog digniteta.

Navedena se tvrdnja obrazlaže odgovorima na nekoliko pitanja: Je li razina razvijenosti suvremenog društva nametnula potrebu redefiniranja semantičkog određenja osnovnih pojmova i pedagogije same? Može li se pedagogija koja desetljećima nije promijenila svoj osnovni teorijski, epistemološko-metodološki koncept, smatrati suvremenom? Ima li Hrvatska suvremenu pedagogiju ili je riječ o tradicionalnoj (zastarjeloj) pedagogiji? Što je osnovna funkcija pedagogije? Je li pedagogija znanost o odgoju, znanost o odgoju i obrazovanju ili znanost o osposobljavanju ljudi? Jesu li cilj i zadaci pedagogijske znanosti jednoznačno određeni?

Na kraju se navode moguća rješenja. Predlažu se nova suvremena jednoznačna semantička određenja temeljnih pojmova i s tog se aspekta utvrđuje osnovna funkcija pedagogije i kao znanstvene i kao praktične discipline, kao teorije osposobljavanja.

Ključne riječi: pedagogija, epistemološke karakteristike, osnovni pojmovi, teorija osposobljavanja, izobrazba

Uvodne napomene

Epistemologija je znanost koja proučava probleme i zakonitosti znanstvene spoznaje pa se često naziva i znanost o znanosti. Kao dio gnoseologije proučava izvore, mogućnosti, granice, objektivnu vrijednost, podrijetlo i predmet znanstvene spoznaje – usustavljuje znanstvenu spoznaju (Filozofski rječnik). Znanost je proces dolaženja do novih spoznaja, a činjenice, pretpostavke, teorije, zakonitosti

i zakoni do kojih se dolazi istraživanjem – primjenom strogih metodoloških postupaka – znanstveno sistematizirani čine sustav spoznaja određene znanosti.

Jedna od pretpostavki uspješnog istraživanja i izgradnje sustava znanstvene spoznaje jest i terminologija – sustav precizno i jednoznačno određenih osnovnih pojmova znanosti. Terminologija je (uz problem, predmet, metode i metodologiju istraživanja) bitna epistemološka pretpostavka i jedna od osnovnih odrednica znanstvenog dostojanstva

svake konkretne znanosti¹. Jer ako osnovni pojmovi znanosti nisu jasno i jednoznačno određeni, nisu jasno određeni ni problem ni predmet istraživanja, a time ni njena znanstveno-metodološka određenost. Drugim riječima, svaka znanost, da bi imala znanstveni dignitet, mora, uz ostalo, imati i sustav jednoznačno i epistemološki precizno određenih osnovnih pojmova. Opravdano je, prema tome, pitanje: ima li, s obzirom na semantičku i epistemološku nepreciznost – višeznačnost temeljnih pojmova, recentna pedagogija uistinu znanstveni dignitet?

Redefiniranje pojmovnog sustava pedagogije – epistemološka nužnost

Jednoznačnost pojmova ima ključno značenje za razvoj znanosti, znanstvenu komunikaciju i spoznaju, jer „... govorenje i mišljenje postaju nesigurni ako mijenjamo tako osnovne pojmove, a nesigurnost je neusklađiva s poimanjem” (Heisenberg, 1989, str. 63). Bez jednoznačnosti pojmova uistinu nema sigurnosti u shvaćanju, poimanju značenja pojmova, nema sigurnosti u znanstvenoj komunikaciji ni u izgradnji sustava znanstvene spoznaje.

U pedagoškoj literaturi, koliko je nama poznato, ne postoji izvor u kojemu se navodi i argumentirano dokazuje jednoznačnost osnovnih pojmova pedagogije². Nema suglasnosti o opsegu, doseg, jasnosti ni razumljivosti pa ni o diviziji i klasifi-

kaciji pojmova odgoj i obrazovanje u terminološkom sustavu pedagogije. To potvrđuju i određenja tih pojmova u novijem hrvatskom cjelovitom prikazu pedagoške teorije. Primjerice u Mijatović ur. (1999) već se u uvodu (str. 16/17) ističe: „Temeljni terminološki sklop ... oslanja se na one prednosti koje je pedagogija stvorila ili pronašla u hrvatskom jeziku, a to su inačice: odgoj, obrazovanje i izobrazba” (istaknuo J. M.)³, dakle, imaju isto značenje! U istom se izvoru poglavlje 7. – Odgoj navodi: ”Logičko-semantičkom raščlambom dokazana je mnogoznačnost termina odgoj”⁴ i dalje, u poglavlju 8. – Obrazovanje „pojam obrazovanja je višeznačan”⁵. Nadalje, iako je riječ o prvom cjelovitom izvoru koji na istoj razini raspravlja i o pojmu izobrazba – poglavlje 9., ni taj pojam nema jednoznačno određenje – „Na temelju suvremenog poimanja izobrazbe možemo zaključiti: a) da suvremena izobrazba obuhvaća usvajanje općih te zajedničkih i posebnih strukovnih znanja, vještina i navika; b) da je umjesto općeg izraza ‘izobrazba’ primjerenije upotrebljavati izraz ‘strukovna izobrazba’...”, dakle opet neprecizno, opet dilema⁶.

Semantičko određenje tih pojmova nije se bitno mijenjalo od početka razvoja pedagogije kao znanosti. I u nas još egzistiraju teorije terminološkog monizma (odgoj je vrhovni pojam), dualizma (odgoj i obrazovanje su ravnopravni pojmovi) i, iako u manjoj mjeri, teorije zasnovane na terminološkoj trijadi (odgoj, obrazovanje i izobrazba ali se pojam

¹ O epistemološkim pretpostavkama znanosti vidjeti detaljnije u Milat, J. (2005) Osnove metodologije istraživanja.

² Jedan mogući i prvi uspješni pokušaj jednoznačnog određenja osnovnih pojmova pedagogije u nas učinjen je u knjizi: Milat J., (2005) Pedagogija – teorija osposobljavanja, iz koje djelomično koristimo tekst i za ovaj rad (vidjeti posebno str. 17 – 49).

³ U naporima da se razriješi problem terminološke nepreciznosti autor Mijatović ur. (1999) uvodi dodatnu zbrku jer pojmovima odgoj, obrazovanje i izobrazba daje isto (jednako, identično) značenje. U Rječniku hrvatskog jezika (Novi liber, 1991) pojam inačica: ono što je ino, drugo po obliku uz istodobno zajedničko značenje (riječi imetak i imutak su inačice jer imaju različiti oblik, a isto značenje).

⁴ Isto, str. 178.

⁵ Isto, str. 205.

⁶ Isto str. 225. Ako se uz pojam izobrazba kao primjereniji zagovara pojam (složenica) strukovna izobrazba kako bi se pojam vezao uz osposobljavanje za zanimanje, njegovo se određenje znatno sužava. Zato to stajalište nije prihvatljivo jer razvoj psihomotoričkih vještina, spretnosti i sposobnosti nije vezan isključivo uz vještine i umijeća obavljanja motoričkih aktivnosti u nekom zanimanju, profesionalnom radu, nego i na „radne” aktivnosti potrebne u svakodnevnom životu. Je li primjerice osposobljavanje djece za uspješnu vožnju bicikla strukovna izobrazba? Izobrazba se, baš kao obrazovanje i odgoj, odnose i na općekulturne, tzv. općeobrazovne vrijednosti.

izobrazba u pravilu nepravredno označava kao pojam „nižeg raga” od prvih dvaju)⁷. Treba li i dalje na tome ustrajati, poglavito u uvjetima kada su svi navedeni pojmovi neprecizno određeni? Uvjereni smo da ne treba, promjene su i znanstveno nužne!

Problem epistemološkog određenja osnovnih pojmova pedagogije nije problem samo hrvatske pedagogije. Svjesni problema prevladanosti tradicionalnih shvaćanja osnovnih pojmova pedagogije, njemački su autori još prije gotovo pola stoljeća počeli razmatrati problem – potrebu mijenjanja tradicionalnoga semantičkog određenja i hijerarhijskog odnosa pojmova odgoj i obrazovanje. Raspravljajući o teorijama znanosti o odgoju, uz ostalo se pitaju: „Što je pojmovna osnova različitih teorija odgojne znanosti? Postoji li nešto poput sustava osnovnih pojmova na kojima se temelji određena znanstvena koncepcija? Zaključuju kako se „pri tome pokazuje da ne postoji ‘prava’ znanost o odgoju ... već samo različita znanstvena stajališta” (König-Zedler, 2001, str. 13).

Zbog nejasnoća u određenju ne postavljaju samo pitanje treba li osnovne pojmove redefinirati, nego čak i dilemu treba li ih napustiti. Sve se više umjesto o odgoju i obrazovanju govori o socijalizaciji i učenju, jer „... čini se da su istraživanja socijalizacije i shvaćanja znanosti o odgoju kao socijalne znanosti konačno usmrtili pojam odgoja” (Gudjons, 1994, str. 149). Postavljaju i pitanje „bi li pojam odgoj u društvu koje postaje sve složenije trebalo zamijeni-

ti pojmom obrazovanje?” (Gudjons, 1994, str. 144). Sve više pojam obrazovanje ističu kao pojam nadređen pojmu odgoj.⁸ Potreba redefiniranja pojmova obrazovanje i odgoj kao dvaju „vrhovnih” pojmova neminovno zahtijeva redefiniranje ukupnoga znanstvenog sustava pedagogije. Naime, „u historijskoj kritici pojma obrazovanja može se, uz ostalo, pitati ima li svrhe izbaciti iz uporabe pojam odgoja koji je toliko ukorijenjen u svagdašnjem jeziku, ili mu treba dati novo tumačenje ...” (Giesecke, 1993, str. 65). Gotovo isti problem je i s tradicionalnim shvaćanjem hijerarhije pojmova odgoj i obrazovanje, jer „napuštanjem pojma odgoj došlo je do nekih neželjeni pojava ... upravo je društveni razvoj sredinom ‘70-ih godina sa svojom poraslom rascjepkanošću životnih područja nametnuo pitanje o vodećem pojmu, kao pokušaj povezujućeg iznalaženja smisla za pedagoški posao ... Takva jedna kategorija kao nadređeni kriterij za usmjeravanje i prosuđivanje svih pedagoških pojedinačnih mjera, bila je, otprilike od 1975. godine, tražena u novoj formulaciji pojma obrazovanje” (Gudjons, 1994, str. 161).

Pitanje nepreciznog određenja osnovnih pojmova problem je pedagogije i u zemljama u kojima se (ali samo) prividno jednim izrazom – education – označava i pojam odgoj i pojam obrazovanje. Međutim, i tu postoje problemi, jer „prema današnjem stanju stvari, riječ je o tipično ‚otvorenom’ pitanju. Nasuprot svakom dokazu koji govori u prilog poistovjećivanju odgoja i obrazovanja, postoji drugi

⁷ Vidjeti i usporediti u: König--Zedler (2001), Mijatović, ur. (1999), Gudjons (1994), Giesecke (1993), Vukaso.vić (1990) i druge.

⁸ Autor Pastuović jedan je od rijetkih pedagoga koji dosljedno upotrebljava sintagmu obrazovanje i odgoj (za razliku od većine koji govore o odgoju i obrazovanju), čime jasno upozorava na hijerarhijski odnos – obrazovanje je na višoj razini od odgoja, ali i na nepreciznost njihova određenja.

koji potkrepljuje suprotnu tezu” (Granesse, 1978, str. 35)⁹.

Ako se u teorijskim raspravama o pedagogiji raspravlja o potrebi redefiniranja pa čak i o napuštanju pojma odgoj kao osnovnog pojma tradicionalne pedagogije, i ako se u tim istim raspravama postavlja dilema treba li pojam odgoj zamijeniti pojmom obrazovanje, ako se pojam obrazovanje sve više prihvaća kao pojam nadređen pojmu odgoj (obrnuto od hijerarhije ovih pojmova u tradicionalnoj pedagogiji), ako se razmatra pitanje nove formulacije pojma obrazovanje, zar nije opravdano postaviti pitanje treba li redefinirati i tradicionalno određenje pedagogije, odnosno, može li u tom slučaju pedagogija i dalje biti određena kao znanost o odgoju? Nadalje, ako osnovni pojmovi nisu epistemološki precizno određeni niti se u osnovi promijenilo njihovo gotovo antičko semantičko određenje, može li se govoriti o suvremenoj pedagogiji? Ako može, u čemu se ta suvremenost ogleda, u čemu je razlika suvremene u odnosu prema tradicionalnoj pedagogiji?

Sustav osnovnih pojmova pedagogije treba proširiti

U tradicionalnoj pedagogiji pojam odgoj odnosi se na pedagoški razvoj ličnosti u cjelini (spoznajna, voljna i psihomotorička sfera), pojam odgoj u užem značenju na voljnu sferu ličnosti, a pojam obrazovanje vezuje se uz spoznajnu sferu. Posebnoga pe-

dagoškog pojma koji se odnosi na psihomotoričku sferu ličnosti u pedagogiji nema¹⁰. Proizlazi, a tako i jest, da se tradicionalna pedagogija bavi razvojem kognitivne i konativne sfere ličnosti, a razvoj psihomotoričke sfere zanemaruje ili potpuno izostavlja. To nedvojbeno upućuje na pedagojsko shvaćanje prema kojemu se psihomotoričke dispozicije pojedinca razvijaju na osnovi spoznajnih i voljnih sposobnosti ili same od sebe (?!).

Može li se, međutim, u procesu razvoja i formiranja pojedinca zanemariti (izostavljati) svrhovito pedagoško djelovanje na razvoj psihomotoričkih vještina, spretnosti i sposobnosti? Zar se osposobljenost za bilo koji praktični rad, za bilo koje zanimanje, može postići bez motoričkih aktivnosti, bez praktičnog rada, razvijenih određenih psihomotoričkih vještina i sposobnosti? Zar se može postići osposobljenost samo na temelju razvoja kognitivnih i konativnih sposobnosti? Ako bi to bilo moguće, onda nam praktična nastava i praktični rad nisu potrebni, ne samo u strukovnim školama, nego u školskim kurikulumima uopće. U tom nam slučaju nisu potrebne ni praktične vježbe, ni eksperimentalni ili praktični rad od vrtića do fakulteta, čak ni vježbanje pisanja. Drugim riječima, ako bi za razvoj motoričkih vještina i umijeća izvođenja određenog oblika društveno korisnog rada bilo dovoljno isključivo znanje ili/i emocije, onda bi se strukovne škole mogle ukinuti, bile bi suvišne¹¹. Recentna pedagogija zaboravila je ono što je još potkraj 19. stoljeća utvrdila hrvatska filozof-

⁹ U analizi samo nekoliko rječnika stranih jezika utvrdili smo da se pojam education s engleskog na hrvatski jezik prevodi sa 16 (šesnaest) različitih pojmova, uz još pet značenja koja su navedena u izvornom Rječniku engleskog jezika: Oxford Advanced Learners Dictionary (The 6th edition of the world's best-selling learner's dictionary). Detaljnije u Milat, (2005) Pedagogija teorija osposobljavanja. U Velikom hrvatsko-engleskom rječniku (Bujas, 2001) za pojam odgoj navode se pojmovi upbringing, breeding, a za pojam obrazovanje navode se pojmovi education, schooling. Istodobno se u Velikom englesko-hrvatskom rječniku (Bujas, 1999) za pojam instruction navode pojmovi pouka, poučavanje, što je po značenju bliže pojmu obrazovanje nego odgoj, dok se za pojam education navode pojmovi: odgoj, školovanje, škola, naobrazba, obrazovanje, obrazovanost, prosvjeta. U talijanskom jeziku pojam educazione gotovo u pravilu označava odgoj, dok se pojam obrazovanje u pravilu izražava pojmovima insruzione/formazione. Pojam formazione u pravilu označava osposobljavanje. Naziv za Pedagoški (nastavnički) fakultet na talijanskom je jeziku Facolta di scienze della formazione – dakle, ne educazione! To upućuje na to da su i bez obzira i na epistemološku neodređenost i pojam obrazovanje i pojam osposobljavanje nadređeni pojmu odgoj.

¹⁰ Pojam izobrazba, koji se u manjem broju izvora koristi, nije određen kao pojam koji se odnosi na razvoj psihomotoričke sfere ličnosti „(1) naziv za vrstu obrazovanja koja je općeg i općeg stručnog sadržaja, (2) proces osposobljavanja za neku praktičnu djelatnost, neku užu stručnost, kao obrazovanje usmjereno na neko stručno umijeće i stjecanje profesionalnih navika” (Mijatović, ur. 1999, str. 546).

¹¹ Ovo stajalište možemo potkrijepiti nizom primjera. I najbolji učenici klasičnih i općih gimnazija koji tijekom školovanja steknu vrlo široka znanja i razviju spoznajne i emocionalne sposobnosti (mnogo više od učenika strukovnih škola), čak u tijeku školovanja obavljaju i određene laboratorijske (praktične) vježbe, nisu se sposobni uspješno koristiti ni najjednostavnijim tehničkim alatom. Ili uzmimo dva zanimanja, stolara i brodograditelja, koji rade u drvu i koji su završili obrtničku školu, bez obzira na to što se za izradu proizvoda iz svoje struke koriste gotovo identičnim materijalom, alatom i strojevima, nisu sposobni uspješno izraditi pojedine proizvode onoga drugog zanimanja.

ska i pedagoška misao: „Cilj je znanjem da se usavrše pojmovi, a vještinam da se usavrše čini. Nije dovoljno znati, nego valja i umjeti”, a mi bismo dodali, i htjeti. „Kao što se svakom znanju hoće vještina, tako se i svakoj vještini hoće znanja”, (Basariček, 1882, str. 57).

Kako izgleda sustav osnovnih pojmova, u našoj pedagogiji još uvijek dominantnog terminološkog dualizma u kojemu je vrhovni pojam odgoj, najbolje će nam kao slikoviti primjer poslužiti shema 1.

Shema 1. Pojednostavnjeni prikaz odgoja u užem i širem smislu (prema Malić – Mužić, 1981, str. 21)

Razmotrimo problem nužnosti promjena i s aspekta pedagoškog djelovanja na razvoj dispozicija u procesu školovanja te svrhe i funkcije školovanja. Zašto, radi čega ljudi uopće uče i s kojom svrhom idu u školu, ili – što je osnovna funkcija školovanja u odnosu prema onome za što se školuje?

Mogućće rješenje: *Pedagogija – znanost o osposobljavanju*

Analizom formulacija ciljeva i zadataka koji se navode u programima pojedinih nastavnih predmeta (bez obzira na razinu škole), lako je utvrditi da u formulacijama prevladavaju pojmovi: osposobiti, osposobljavanje, razvi(ja)ti sposobnosti... što nedvojbeno upućuje na to da je program usmjeren na

osposobljavanje i da je osnovna funkcija školovanja (škole) osposobljavanje. Sastavljači školskih programa – kurikuluma, iako uglavnom nesvjesno, pokazuju da je osnovna funkcija i svrha školovanja ljudi nedvojbeno uvjetovana njihovom (pojedinačnom i društvenom) potrebom osposobljavanja za život (razvijanje sposobnosti, odnosno stjecanje intelektualnih, socijalnih, emocionalnih, psihomotoričkih i inih kompetencija), za uspješno i samostalno snalaženje u životnom okružju. O psihofizičkoj razvijenosti, socijalnom položaju pojedinca, „širini” i razini razvijenosti njegova životnoga okružja ovisi razina njegove osposobljenosti koja mu je potrebna za život. Tako je učenje i poučavanje djece u ranom djetinjstvu u roditeljskom domu i/ili vrtiću u funkciji osposobljavanja za uspješno snalaženje u kući, u

njihovu životnom okružju¹² te socijalizacija i osposobljavanje za uspješan polazak u školu. Funkcija (i svrha) obvezatne osnovne škole jest osposobljavanje (pojedince) za samostalno i uspješno snalaženje u (društvenom, prirodnom i tehnološkom) okružju u svakodnevnom životu, prema društveno dogovorenom standardu, te osposobljavanje za nastavak školovanja na srednjoškolskoj razini. Funkcija srednje strukovne škole jest osposobljavanje pojedinca za uspješno obavljanje određenog oblika društveno korisnog rada (za zanimanje) i/ili gimnazije za nastavak školovanja radi osposobljavanja za obavljanje određenog (složenijeg) društveno korisnog rada (za zanimanje) na višoj ili visokoškolskoj – na višoj znanstveno-tehnološkoj razini.

Svrha školovanja (poučavanja, obučavanja, obrazovanja, odgoja, izobrazbe, naobrazbe, učenja ili kako to već nazivali) nije stjecanje znanja, vještina, umijeća, navika, stavova i interesa radi njih samih, nego razvijanje – stjecanje sposobnosti korištenja – umijeća praktične primjene stečenih znanja, stjecanje i razvijanje sposobnosti, vještina, umijeća obavljanja konkretnih praktičnih aktivnosti, radi osposobljavanja za rad – uspješnog (izravnog ili posrednog) zadovoljavanja egzistencijalnih potreba. Za racionalan i uspješan pedagoški rad u procesu razvoja motoričke spretnosti, motoričkih vještina i sposobnosti potreban je, baš kao i za proces razvoja kognitivnih i konativnih sposobnosti, i te kako ozbiljan metodički pristup. Naspram didaktike kao osnovne i opće znanosti o (posebno školskom) učenju i poučavanju, metodike kao „specijalne” ili „pojedinačne” didaktike usmjerene su prema konkretnom nastavnom predmetu, ali bez metodika nema didaktike, a bez didaktike nema sustavne pedagogije. Metodike su po strukturi sadržaja hibridne, ali su po teleološkoj određenosti (svrhovitosti) pedagoške discipline par excellence.

Školovanje, posebno u društvu temeljenom na znanju, osnovna je odrednica razvoja. U tome se čovjek bitno razlikuje od drugih živih bića, jer “za razliku od životinja u kojih se sposobnosti razvijaju

po biološkim zakonima, u ljudi sposobnosti nastaju i razvijaju se i pod djelovanjem društveno-povijesnih činitelja (školovanjem, racionalno organiziranim i svrhovito upravljanim pedagoškim djelovanjem – op. J. M.). To posebno vrijedi za čovjekove psihičke sposobnosti. U pojedinom individuumu ni jedna se sposobnost ne javlja odmah kao izrazita sposobnost, već se razvija iz dispozicija (začetaka). Da bi dispozicije prerasle u sposobnosti, jedini je uvjet vježba ili aktivnost relevantna za razvoj određene sposobnosti. A da bi individuum bio potican na relevantnu aktivnost, mora za to dobivati odgovarajuća potkrepljenja” (Psihologijska znanost i edukacija, 1988, str. 418-419, istaknuo J. M.). A što je drugo svrha i funkcija pedagoškog djelovanja, nego razvoj sposobnosti radi osposobljavanja, odnosno stjecanja kompetencija za uspješno obavljanje društveno-korisnog rada – radnih aktivnosti? Zadatak je pedagogije da istražuje i nalazi najučinkovitije načine – oblike, metode rada, uvjete, aktivnosti i sadržaje potkrepljenja kojima će svrhovito i u svim aspektima razvijati svekolike sposobnosti pojedinca.

„Dispozicija je... naslijeđeni supstrat neke sposobnosti. Supstrat koji nam nije direktno zahvatljiv, nego tek preko sposobnosti, koja ovisi ne samo o toj prirodnoj dispoziciji, nego i o vježbi...” (Bujas, 1959, str. 44). Vježba nedvojbeno pretpostavlja i određene, ali konkretne, organizirane praktične aktivnosti, jer se npr. motorika prstiju i spretnost izvođenja neke radne operacije ni u kojem slučaju neće razviti samo na osnovi znanja, nego tek nakon spoznaje o tome kako je treba izvoditi (stjecanje znanja – obrazovanje), nakon vježbanja i praktičnog izvođenja, sve dok se motorička sposobnost (spretnost, motorička vještina – izobrazba) ne razvije i nakon usvojenih stajališta – htijenja (volja, stavovi, interesi – odgoj) da se znanje i vještine praktično iskoriste. Na taj način čovjek (pedagoškim djelovanjem) stječe i razvija umijeća. Relevantna potkrepljenja potrebna za razvoj određenih sposobnosti nisu drugo do sadržaji i aktivnosti koje se u skladu

¹² Učeći dijete da se samo odijeva i oblači, da upotrebljava pribor za jelo, da se samostalno koristi sanitarijama, da se umiva i slično, mi dijete zapravo osposobljavamo da se samostalno snalazi u kući i u uvjetima kada je u njoj nema odraslih. Nije dakle riječ o strukovnoj izobrazbi – za zanimanje

s ciljem i zadacima u određenom procesu (pedagoškim djelovanjem – „školovanjem”) ostvaruju. Jer, „dispozicije, iako realno osnovane na naslijeđenim strukturama živčanog sustava, samo su potencijalne determinante, koje mogu ostati virtualne ako izostanu uvjeti za aktivnosti” (Bujas, 1959, str. 45). Ako prema tome izostanu aktivnosti, dispozicije, ma koliko bile potencijalne, ostat će samo skrivene, latentne snage koje neće biti dovoljno izražene. I upravo zbog toga različitim metodama i oblicima pedagoškog rada treba svrhovito planirati i programirati relevantne pedagoške aktivnosti i usmjeravati ih na razvoj pojedinih sposobnosti, jer „aktivnost čovjeka postaje tako sa svoje strane posebna determinanta (odrednica) koja utječe na razvoj sposobnosti” (Bujas, 1959, str. 44, istaknuo J. M.), a time i na cjeloviti razvoj pojedinca. To je proces transformacije (oblikovanje i razvoj) sposobnosti, to je uistinu proces osposobljavanja¹³.

Još se nitko i nikada nije i neće osposobiti za praktično izvođenje bilo kojeg konkretnog rada samo na osnovi znanja i volje, već isključivo na znanju i volji temeljenog obavljanja konkretnog rada, vježbanja, izvođenja konkretne motoričke aktivnosti. Da se samo znanjem i djelovanjem na intelektualne sposobnosti (i ma kakvim i kolikim djelovanjem isključivo na intelektualne ili voljne dispozicije) ne može formirati ni razviti bilo koja motorička vještina, sposobnost ili umijeće, uistinu nije potrebno dokazivati. Znanje je, rekli smo, tek jedna, ali ne i dovoljna pretpostavka za razvoj motorike. Za uspješno upravljanje automobilom i sudjelovanje u prometu treba znati mnogo toga: prometne znakove, prometne propise, osnove prometne kulture i postupak kako se upravlja automobilom... Ali za uspješno sudjelovanje automobilom u prometu, uz spomenuta znanja potrebne su vještine, spretnost upravljanja, a te se i baš takve vještine, sposobnosti i umijeća, stječu samo i isključivo praktičnim vježbanjem na baš za to potrebnim stečenim konkretnim znanjima i stavovima. Korištenjem stečenih potrebnih znanja, praktičnom vožnjom automobila,

razvijaju se vještine, stječe se umijeće kojim se iskazuje praktična primjena znanja i razvija sposobnost uspješnog upravljanja automobilom za sudjelovanje u prometu. Razvoj motoričkih spretnosti, vještina i sposobnosti zahtijeva drukčija potkrepljenja od onih koja su relevantna za spoznajne ili voljne sposobnosti. „Kod znanja djeluje poglavito um, a kod vještina sudjeluje i tijelo” (Basariček, 1882, str. 57). Znati i umjeti nipošto nije isto. Za uspješno obavljanje bilo kojeg rada, rekli smo, uistinu valja i znati i umjeti i htjeti.

Pojam socijalizacija kojim njemački teoretičari žele prevladati nepreciznost određenja osnovnih pojmova pedagogije, u svojoj srži označava osposobljavanje. „Pojam socijalizacija koristi se protiv preuskog razumijevanja odgoja... proces nastajanja i razvoja osobnosti u međusobnoj ovisnosti o društveno posredovanom socijalnom i materijalnom svijetu okoline ... Pritom je važno ... kako se čovjek izgrađuje u društveni subjekt sposoban da djeluje” (Gudjons, 1994, str. 153 i 154). Odgoj je za njih uži pojam od pojma socijalizacija. „Odgoj je dio socijalizacije, naime onaj dio koji se planski organizira,” što se prije svega odnosi na odgojno-obrazovne institucije, na škole, školovanje. Socijalizacija „obuhvaća sve planirane pedagoške mjere i neplanirane utjecaje, kojima se djeca i mladi uklapaju u društvo i preuzimaju svoje područje odgovornosti” (Gisecke, 1993, str. 58 i 59).

I Brezinkina određenja upućuju na razumijevanje odgoja kao procesa usmjerenog na osposobljavanje. Jer pod odgojem podrazumijeva one „socijalne radnje kojima ljudima pokušavaju u bilo kojem pogledu trajno poboljšati sklop psihičkih dispozicija drugih ljudi ili pak održati vrijedne komponente tih dispozicija” (istaknuo J. M.)¹⁴. Iz ovog određenja proizlazi da pod pojmom odgoj Brezinka razumije i osposobljavanje – razvoj cjelovite strukture ličnosti (trajno poboljšati sklop psihičkih dispozicija ljudi) jest osposobljavanje.

Prema tome, proces školovanja proces je u kojem se dispozicije (začeci, urođene, potencijalne

¹³ Urođene sposobnosti od nerazvijenih prerastaju u razvijene, od nefunkcionalnih postaju funkcionalne, pojedinac od nesposobnog (za što) postaje sposoban (za što).

¹⁴ Prema Gudjons (1994, str. 151).

sposobnosti pojedinca pod svrhovito usmjerenim pedagoškim djelovanjem za provođenje određenih aktivnosti sa sadržajno relevantnim potkrepljenjem) iz potencijalnih sposobnosti pretvaraju (razvijaju, oblikuju, izgrađuju) u funkcionalne sposobnosti! Obrazovanje, izobrazba i odgoj, procesi su u kojima se posredništvom određenih aktivnosti i sadržaja odvija transformacija sveukupnih potencijalnih (kognitivnih, konativih i psihomotoričkih) sposobnosti u takve funkcionalne sposobnosti koje pojedincu omogućuju samostalno i uspješno obavljanje aktivnosti, određenog oblika rada i uspješno snalaženje u životnom okružju. Time se ne negira potreba razvijanja teorije obrazovanja (spoznajna komponenta), teorije odgoja (konativna komponenta), naprotiv, ali treba razvijati i teoriju izobrazbe (psihomotorička komponenta).

Kako su, međutim, pojedini aspekti ličnosti međusobno neodvojivi, nije ih moguće strogo odvojeno ni izučavati jer djelujući na razvoj jednoga (bilo kojega), djelomično djelujemo i na razvoj ostala dva. Zato proces pedagoškog djelovanja i jest proces osposobljavanja, a pedagogija znanost o osposobljavanju. Zato nije moguće strogo odvajati teoriju obrazovanja od teorije odgoja i/ili teorije izobrazbe. Kada se spominje, primjerice, teorija obrazovanja, time se naglašava da se u prvome redu razmatra kognitivno područje – spoznajni aspekt ličnosti. Upravo ta činjenica dokazuje da je svako pedagoško djelovanje u osnovi osposobljavanje. To upućuje i na nužnost razvijanja teorije osposobljavanja kao dominantne teorije suvremene pedagogije, jer na taj način razmatramo cjelovitu ličnost i objedinjujemo rezultate triju pojedinačnih teorija. Uvjereni smo da teorijske metodološke pomake valja učiniti u naznačenom smjeru, jer previše je dokaza, osim

iznesenih, koji upozoravaju da postojeće stanje nije održivo i da ga treba mijenjati. Čovjek ne uči radi učenja samoga. Uči i školuje se da bi se u konačnici osposobio za samostalan život – za rad kojim će zadovoljavati svoje egzistencijalne, materijalne, duhovne, socijalne, emocionalne i sve svoje druge ljudske potrebe.

Naša je pedagogija, poznato je, tradicionalno pod snažnim utjecajem njemačkih autora. Istaknimo stoga prije zaključka da i kod njemačkih pedagoga teoretičara određenje pojma odgojna znanost u osnovi odgovara određenju pojma osposobljavanje kako ga mi razumijemo jer, ponovimo: Pod odgojem se razumijevaju socijalne radnje kojima ljudi uz pomoć psihičkih i/ili sociokulturnih sredstava pokušavaju u bilo kojem pogledu trajno poboljšati sklop psihičkih dispozicija drugih ljudi ... (istaknuo J. M.). Drukčije rečeno, odgojem se označuju socijalne radnje (aktivnost) kojima ljudi pokušavaju razviti osobnost drugih ljudi u bilo kojem pogledu. Zar trajno poboljšavanje sklopa (svih) psihičkih dispozicija u bilo kojem pogledu ne obuhvaća i spoznajnu i voljnu i psihomotoričku sferu ličnosti, zar to nije proces razvoja i oblikovanja – transformacija sposobnosti, nije li to proces osposobljavanja?!

Teleološko-metodološkim određenjem pedagogije kao teorije osposobljavanja i kritičkim epistemološkim određenjem sustava njezinih osnovnih pojmova, izgradili smo mogući koncept suvremene pedagogije i time uklonili nedostatke koji su uvjetovani njezinim tradicionalnim određenjem. Evo kako bi shema 1. izgledala na osnovi preciznog epistemološkog određenja osnovnih pojmova pedagogije kao teorije osposobljavanja, pedagogije kao dominantne znanosti o osposobljavanju ljudi za život.

Osnovna zakonitost pedagogije osposobljavanja glasi:

**Osposobljavanje je funkcija
Obrazovanja, Odgoja i
Izobrazbe. Ili**

$$OSP = f(Ob, Od, Iz)$$

Kako se svi pedagoški procesi odvijaju u različitim uvjetima i na njih djeluju različiti činitelji to ovu zakonitost možemo izraziti obrascem:

$$OSP = f(OB, OD, IZ, U, Č)$$

Znači: što je više obrazovanja, odgoja i izobrazbe, što su bolji *uvjeti* i što je više *činitelja* **osposobljenost je veća - veće su kompetencije**

2. Pojednostavljeni prikaz strukture jednoznačno određenog sustava osnovnih pojmova pedagogije kao teorije osposobljavanja

Na osnovi ovog razmatranja navodimo osnovne pojmove kako bi, prema izloženom pristupu, trebali biti precizno određeni. Zaključujemo:

1. U tradicionalnoj pedagogiji sustav osnovnih pojmova, kako smo obrazložili, nije epistemološki (jednoznačno) određen, što dovodi u pitanje konzistentnost njezina znanstveno-metodološkog sustava, njezin znanstveni dignitet.¹⁵ Osnovni pojmovi tradicionalne pedagogije (pedagogije općeobrazovne škole) imaju po nekoliko značenja, a znanstveni interes pedagogije pretežito je orijentiran na razvoj spoznajnog i voljnog područja ličnosti (na znanje i ponašanje). Svoja istraživanja još pretežito usmjerava na tzv. opće-kulturne (općeobrazovne) vrijednosti, zanemaruje osposobljavanje kao temeljni cilj i funkciju pedagoškog djelovanja.

Ostajući na terminološki monističkom i/ili dualnom, pa čak i „trijalnom” pristupu, svoj znanstve-

no-metodološki okvir zadržava na gotovo srednjovjekovnoj razini, kada je odgoj bio namijenjen eliti i u funkciji elite. Kako drukčije protumačiti činjenicu da pojam osposobljavanje nije u strukturi osnovnih pojmova „suvremene” pedagogije¹⁶? Koja je funkcija pedagoškog djelovanja – ne samo u procesu školovanja kao najorganiziranijem izrazu pedagogije – na razvoj pojedinca, ako nije osposobljavanje za život? Kojoj to znanosti pripada pojam osposobljavanje ako ne pripada pedagogiji? Naša recentna pedagogija od didaktike koja je uistinu učinila važne pomake prema potrebama razvoja pojedinca u suvremenom društvu nije ništa „naučila”.

Razina razvijenosti, potrebe i trendovi razvoja suvremenog društva zahtijevaju promjene, kako u znanstveno-metodološkom sustavu pedagogije, tako i u teorijskom i praktičnom pedagoškom djelovanju. To prije svega zahtijeva precizno epistemo-

¹⁵ Paradoksalno je da se i većina hrvatskih pedagoških teoretičara, ali i praktičara, u određivanju osnovnih pojmova još priklanjaju shvaćanju tradicionalne pedagogije. Vidjeti u Milat (2005), Pedagogija – teorija osposobljavanja i Mijatović, ur. (1999) Osnove suvremene pedagogije – poglavlje Pojmovnik i usporediti s tekstovima u ostalim poglavljima.

¹⁶ Vidjeti u Mijatović, ur. (1999) – poglavlje 24. Pedagoški pojmovnik.

¹⁷ Spomenuli smo da suvremeni njemački autori među osnovnim pojmovima pedagogije razmatraju i pojam socijalizacija. Pojam socijalizacija može se odrediti kao organizirani proces „učenja”, „poučavanja” – svaki oblik zajedničkog rada učenika i učitelja neovisno o vrsti, razini ili obliku školovanja u svrhu osposobljavanja. Vidjeti detaljnije u Giesecke (1993, str. 58 i 59).

^{*}Nije u sustavu osnovnih pojmova tradicionalne pedagogije

loško određenje sustava osnovnih pojmova te cilja i funkcije pedagogijske znanosti. Samo na taj način može se može napraviti odmak od tradicionalne pedagogije, osigurati pedagogiji znanstveni dignitet, učiniti je suvremenom i ostvariti pretpostavke za njezin znanstveni razvoj.

2. Osnovni pojmovi suvremene pedagogije – pedagogije kao teorije osposobljavanja jednoznačno su određeni¹⁷.

- Pojam obrazovanje ima jedno značenje – označava:
- proces stjecanja znanja i razvijanja intelektualnih vještina i sposobnosti (odnosi se na spoznajno područje);
- Pojam odgoj ima jedno značenje – označava:
- proces formiranja stavova, razvijanja razumnih interesa, izgradnju emocija, navika – ponašanja (odnosi se na voljno područje);
- Pojam izobrazba* – ima jedno značenje – označava:
- proces razvijanja psiho-motoričkih vještina, spretnosti i sposobnosti – (odnosi se psihomotoričko područje ličnosti);
- Pojam osposobljavanje* ima jedno značenje – označava:
- proces stjecanja znanja, intelektualnih i motoričkih vještina, sposobnosti i umijeća, stavova i razumnih interesa (svrhovito se istodobno djeluje na sva tri područja; i na spoznajno i na voljno i na psihomotoričko);
- Pojam osposobljenost* ima jedno značenje – označava:
- rezultat procesa osposobljavanja, razinu stečenih kompetencija u spoznajnom, voljnom i psihomotoričkom području ličnosti.

Naravno da osim navedenih osnovnih pojmova postoji još čitav niz pojmova (primjerice: odgojitelj, učitelj, škola, učenik, socijalizacija, učenje, poučavanje i mnogi drugi) koji se redovito koriste u pedagoškoj teoriji i praksi. Ti se pojmovi s obzirom na svrhu rasprave u ovom radu ne razmatraju.

Zaključak

Na osnovi kritičkog razmatranja i argumentiranih obrazloženja iz prethodnih odlomaka posebni zaključak gotovo da nije ni potreban. Ipak, kao dodatnom argumentacijom iznesenih stavova poslužiti ćemo se osnovnim stajalištima iz Izvješća UNESCO-ova Međunarodnog povjerenstva za razvoj obrazovanja za 21. stoljeće¹⁸. Kao osnova učenja za budućnost u izvješću su utvrđena četiri potporanja¹⁹: Učiti znati, učiti činiti, učiti živjeti zajedno, učiti živjeti s drugima te učiti biti, što nije drugo nego osnova za osposobljavanje za život. Učiti znati je obrazovanje, učiti činiti je izobrazba, učiti živjeti zajedno je obrazovanje i odgoj, učiti živjeti zajedno s drugima je osposobljavanje za određene društvene – socijalizacija; učiti znati, činiti, biti i živjeti s drugima jest osposobljavanje za život u svakodnevici i za rad i slobodno vrijeme. Učiti znati, činiti, učiti biti jest osposobljavanje za samoosposobljavanje.

Stajalište da je pedagogija teorija osposobljavanja, znanost o osposobljavanju, argumentirano možemo potkrijepiti s četiri aspekta.

1. *Pedagogijskim* – škola je temeljna institucija pedagogije i pedagoškog djelovanja. Osnovna funkcija školovanja jest osposobljavanje – obrazovanje, odgoj i izobrazba – ljudi za rad i samostalno i uspješno djelovanje u svakodnevnom životu. Osposobljavanje ljudi za život temeljna je funkcija pedagogije;
2. *Psihologijskim* – Čovjek se rađa s naslijeđenim osobinama, dispozicijama – potencijalnim (nefunkcionalnim) sposobnostima koje se određenim aktivnostima i sadržajima, pedagoškim djelovanjem, razvijaju u funkcionalne. Proces transformacije – razvoja sposobnosti proces je osposobljavanja. Analizom strukture ličnosti argumentirano smo obrazložili da se tradicionalna pedagogija ne bavi problemima razvoja psihomotoričke kompo-

¹⁸ Delors, J. ur (1998).

¹⁹ Delors, J. ur (1998).

²⁰ Ostaje nam da pričekamo donošenje novog Pravilnika o utvrđivanju znanstvenih područja, koji će uskoro biti objavljen u Narodnim novinama (www.nn.hr).

nente ličnosti koja je važna za praktično djelovanje čovjeka;

3. *Antropolojskim* – rad i proizvodnja uvjet su za opstanak i pretpostavka razvoja čovjeka – sastavni su dio njegova generičkog bića. Ako je rad priroda čovjeka, onda je i osposobljavanje za rad čovjekova priroda. Osposobljavanje za rad moguće je samo razvojem kognitivnih, afektivnih i psihomotoričkih sposobnosti. Osposobljavanje za rad moguće je samo konkretnim neposrednim radom;
4. *Biolojskim* – dva temeljna zakona biologije su zakon samoodržanja i zakon održanja vrste. I životinja napušta mladunče kada je ono sposobno (osposobljeno) za samostalan i uspješan život u okružju. Da bi živio, čovjek mora jesti, da bi jeo, mora raditi, a da bi radio, „zarađivao“ za život za rad mora biti osposobljen, mora znati, mora htjeti i mora umjeti.

Literatura

- Basariček, S. (1822), *Pedagogija, I. knjiga – nauka o uzgajanju*, Naklada hrv. pedagog. književnoga zbora, 3. izdanje, Zagreb.
- Basariček, S. (1882), *Pedagogija, II. dio – Obće obukoslovje*, Naklada hrv. pedagogijsko-književnoga zbora, Zagreb.
- Bognar, L. – Matijević, M. (1993), *Didaktika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Bujas, Z. (1959), *Psihofiziologija rada*, Zagreb: Institut za higijenu rada.
- Delors, J. (1998), *Učenje – blago u nama*, Zagreb: Educa.
- Giesecke, H. (1993), *Uvod u pedagogiju*, Zagreb: Educa.
- Gudjons, H. (1994), *Pedagogija – temeljna znanja*, Zagreb: Educa.
- Granesse, A. (1978), *Dijalektika odgoja*, Zagreb: Školske novine.
- Heisemberg, W. (1989), *Fizika i metafizika*, Beograd: Nolit.
- König, E. – Zedler, P. (2001), *Teorije znanosti o odgoju*, Zagreb: Educa.
- Lenzen, D. (2001), *Vodič za studij znanosti o odgoju*, Zagreb: Educa.
- Malić, J. – Mužić, V., *Pedagogija*, Zagreb: Školska knjiga.
- Mijatović, A. ur. (1999), *Osnove suvremene pedagogije*, HPKZ, Zagreb.
- Milat, J. (2000), Epistemološke karakteristike metodike, *Metodika – Časopis za teoriju i praksu metodika u predškolskom odgoju, školskoj i visokoškolskoj izobrazbi*, br. 1, Zagreb: Učiteljska akademija.
- Milat, J. (2005), *Osnove metodologije istraživanja*, Zagreb: Školska knjiga.
- Milat, J. (2005), *Pedagogija – teorija osposobljavanja*, Zagreb: Školska knjiga.
- Milat, J., *Teorijske osnove metodike politehničkog osposobljavanja*, Školske novine, Zagreb.
- Pastuović, N. (2000) *Edukologija*, Zagreb: Znamen.
- XXX (1989), *Psihologijska znanost i edukacija*. Školske novine, Zagreb
- Vukasović, A. (1990) *Pedagogija*, Zagreb: Školska knjiga.